

KRITIKA KULTU OSOBNOSTI PO XX. SJEZDU KOMUNISTICKÉ STRANY SOVĚTSKÉHO SVAZU NA ŠUMPERSKU A JEHO DŮSLEDKY V LETECH 1956–1958

Dimitris Atanasiadis

Dimitris Atanasiadis : Criticism of the Cult of Personality after 20th Congress of the Communist Party of the Soviet Union in the Šumperk Region and its Consequences in the Period of 1956–1958

The presented study provides interesting insight into criticism of the cult of personality of J. V. Stalin from the perspective of regional party leaders in the Šumperk district. The criticism of Stalin's personality cult that arose from the 20th Congress of the Communist Party of the Soviet Union in February 1956 left an indelible mark in the history of communism and had a major impact on political development in Eastern bloc countries, including Czechoslovakia. The aim of the article is to map criticism of the cult of personality at regional level, using the example of the Šumperk district, focusing on the views of Šumperk communists on developments in the criticism of Stalin and the ways they tried to deal with the situation. In addition to attempts to change political practices, many officials also sought to come to terms with their political past. Particular attention was also focused on the general public. In this case, the communists closely monitored the mood of the Šumperk population and tried to keep the public as calm as possible, as directed by the highest echelons. The situation in neighbouring Poland and Hungary was used as a deterrent by communist propaganda. The reconsolidation of communist positions in 1957 ultimately led to a purge of the state apparatus at the beginning of 1958, which also affected the Šumperk district. Dozens of Šumperk officials and members of the Communist Party were removed from office, retired or moved to less prominent positions.

Key Words: 20th Congress of the Communist Party of the Soviet Union, Criticism of the Cult of Personality, Criticism of Stalin, Communism, Šumperk Region

První polovina padesátých let 20. století byla v československých dějinách poznamenána dobou stalinismu, zosobněného plánovaným hospodářstvím, násilnou kolektivizací, nezákonnostmi a odklonem od tradičních duchovních a kulturních hodnot. V této době prošlo Československo výraznými společenskými, ekonomickými a kulturními proměnami, které byly motivovány politickými záměry komunistů. Již od počátku 50. let se však začaly v koncepci komunisty protěžované cesty k socialismu objevovat vážné trhliny. Především šlo o hospodářské těžkosti, které šly ruku v ruce s rozpadajícím se prvním pětiletým plánem, značně složitou situací v zemědělství a s výrazným poklesem životní úrovně obyvatelstva,¹ což bylo v konečném důsledku umocněno peněžní reformou

1 Bliže k dané problematice viz publikace Zdeněk JIRÁSEK, „Ocelová koncepce“ hospodářství českých zemí 1947–1953, Opava 2014; Václav PRŮCHA a kol., *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992. Období 1945–1992. 2. díl*, Praha 2009.

z roku 1953, která ještě více československé obyvatelstvo ožebračila.² Podobná situace panovala nejenom v Československu, ale také v sousedních zemích východního bloku.³

Smrt Stalina 5. března 1953 byla pro mnohé pravověrné komunisty tragédií, někteří dokonce cítili, že se jim hroutí svět. Někteří však pochopili, že se jim naskytla možnost provést nezbytné reformy, především v oblasti hospodářství a stylu politické práce, protože ten dosavadní je počal svou krutostí odpuzovat. V Moskvě po Stalinově smrti došlo k vnitropolitickému boji, ze kterého vyšel vítězně Nikita Sergejevič Chruščov. Brzy pochopil, že k upevnění svých politických pozic se bude muset rozejít se stalinismem. Z Moskvy se tak začaly ozývat první kritické hlasy.⁴

Krizové jevy 1. poloviny 50. let 20. století byly patrné také na Šumpersku. Místní závody, specializující se především na výrobu spotřebního zboží, vykazovaly problémy s plněním výrobních plánů, kvůli nedostatku investic disponovaly provozy zastaralými stroji. Mnohé tovární a zemědělské objekty vyžadovaly stavební úpravy, členové jednotných zemědělských družstev (JZD) měli problémy s dodržováním dodávkových kvót pro rostlinnou a živočišnou produkci, což v konečném důsledku způsobovalo potíže v zásobování obyvatelstva potravinami. JZD se dostávala do finančních těžkostí, které pak v některých případech končily krachem družstva a převedením jeho majetku do vlastnictví státem podporovaných Československých státních statků (ČSSS).⁵ Změny v hospodářství iniciované komunisty v polovině 50. let sice přinesly zlepšení situace, na druhou stranu však nedokázaly vyřešit ty nejpálčivější problémy, které se týkaly především zemědělské produkce a sociální situace dělníků v závodech. Proto nás nepřekvapí fakt, že vlna kritiky stávajících poměrů po XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu zasáhla také Šumpersko, přičemž tamní okresní komunistické vedení bylo nuceno se s nastalou situací vyrovnat.

Samotnou problematikou poválečného vývoje Šumperska se příliš mnoho badatelů prozatím nezabývalo. Ojedinelou výjimkou je publikace Jaromíra Mrňky, která na základě dostupných archivních pramenů a literatury přibližuje dobu 50. let na Šumpersku a Zábřežsku.⁶ Vedle ekonomických a kulturních otázek se především věnuje politickému vývoji a sleduje mechanismy, prostřednictvím kterých komunisté po roce 1948 na okresní úrovni uplatňovali své politické zájmy. Podobnými tématy se pro okresy Jeseník

2 K měnové reformě v roce 1953 Zdeněk JIRÁSEK – Jaroslav ŠŮLA, *Velká peněžní loupež v Československu 1953 aneb 1:50*, Praha 1992.

3 Jiří VYKOUKAL – Bohuslav LITERA – Miroslav TEJCHMAN, *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*, Praha 2000, s. 355–471.

4 Tamtéž, s. 299–304.

5 Blíže k hospodářské situaci okresu v první polovině 50. let 20. století např. Jaromír MRŇKA, *Svěhlavá periferie. Každodennost diktatury KSČ na příkladu Šumperska a Zábřežska v letech 1945–1960*, Praha 2015, s. 114–119; Dimitris ATANASIADIS, *Úloha Komunistické strany Československa v okresech Jeseník a Šumperk v letech 1945–1960*, Opava 2020. (Disertační práce, Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě), s. 166–175 a 181–195.

6 J. MRŇKA, *Svěhlavá periferie*, 216 s.

a Šumperk zabývá také disertační práce Dimitrise Atanasiadise.⁷ V obou pracích se zrcadlí také otázka roku 1956 a jeho průběhu na Šumpersku. Za to problematice roku 1956 se v celorepublikovém měřítku se věnovala celá řada historiků. Předně je třeba uvést Karla Kaplana, Jiřího Pernese a Muriela Blaiva.⁸ Otázka kritiky stalinismu po roce 1956 se objevuje také v publikacích zabývajících se politickým vývojem Československa po roce 1948.⁹

Pro zkoumání tématu politického a společenského vývoje Šumperska v roce 1956 se hlavním zdrojem informací staly písemné dokumenty Státního okresního archivu Šumperk. Nejtěžejnější v tomto směru byl fond Komunistické strany Československa Šumperk – okresní výbor Šumperk (OV KSČ Šumperk),¹⁰ který obsahuje zápisy ze zasedání výboru a předsednictva (od roku 1952 byra) okresního stranického výboru od roku 1945 až do roku 1989. Právě tyto záznamy se staly hlavním zdrojem informací, podhalujících samotný politický vývoj na Šumpersku v oněch poměrně napjatých měsících roku 1956. Zároveň ukazují, jakými mechanismy se okresní stranické vedení s danou situací dokázalo vypořádat. Do jaké míry bylo ochotno připustit kritiku nastalých poměrů a jak se k dané problematice stavěli samotní straničtí činitelé, kteří se museli v prvé řadě vyrovnat s vlastní politickou minulostí, která byla spjata se stalinistickými formami politického řízení. Zároveň nám prameny přinášejí obraz postoje široké veřejnosti ke kritice stalinismu a poměrů, které ve společnosti přetrvávaly již několik let.

Dále byly vytěženy také fondy Okresní národní výbor Šumperk (ONV Šumperk)¹¹ a KSČ – krajský výbor Olomouc,¹² obsahující především doprovodné informace k dané problematice. V úvahu rovněž připadaly fondy různých okresních organizací a podniků v rámci, kterých jejich vedoucí představitelé na svých zasedáních řešili otázku kultu osobnosti a nastalou situaci ve východním bloku. Předně hovořím o fondech Národní fronta–okresní výbor Šumperk nebo Československý svaz mládeže–okresní výbor Šumperk. V současnosti jsou však oba výše jmenované fondy nezpracovány a nepřístupné, a tudíž nebyly využity pro výzkum dané problematiky. Velmi okrajově byl použit také místní tisk *Nová vesnice Šumperska*.¹³ V prvé řadě je ovšem třeba říci, že se jednalo o zemědělské noviny, které se přednostně zabývaly hospodářskými problémy

7 D. ATANASIADIS, Úloha, 237 s.

8 Karel KAPLAN, *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956*, Brno 2005; Jiří PERNES, *Československý rok 1956. K dějinám destalinizace v Československu*, Soudobé dějiny 7, 2000, č. 4, s. 594–618; Muriel BLAIVE, *Promarněná příležitost. Československo a rok 1956*, Praha 2001.

9 J. PERNES, Jiří: *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*, Brno 2008; Jan RYCHLÍK, *Československo v období socialismu 1945–1989*, Praha 2020.

10 Státní okresní archiv Šumperk (dále SOKa Šumperk), fond Komunistická strana Československa – okresní výbor Šumperk (dále OV KSČ Šumperk).

11 SOKa Šumperk, Okresní národní výbor Šumperk (dále jen ONV Šumperk).

12 Zemský archiv v Opavě – pobočka Olomouc (dále jen ZAO-OL), fond KSČ – krajský výbor Olomouc (dále jen KV KSČ Olomouc).

13 Šlo o jedinou regionální tiskovinu, která po roce 1948 na Šumpersku vycházela. V letech 1951–1953 nesly noviny název *Vesnické noviny* anebo *O novou vesnici*. V roce 1954 byly noviny přejmenovány na *Nová vesnice Šumperska* a od roku 1960 až do roku 1990 vycházely pod názvem *Naše slovo*, kdy byl jejich tisk zastaven.

a zemědělskou tematikou (žně, výsadba, přípravné polní práce, rostlinná a živočišná produkce, soutěžení, plnění výrobních plánů, plnění dodávek a výkupu zemědělských produktů aj.), přičemž politickými otázkami se redakce téměř nezabývala.

Předkládaná studie si klade za cíl přiblížit čtenáři situaci na Šumpersku po XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu (XX. sjezd KSSS). Předně jsou řešeny metody, jakými se vedoucí komunisté na úrovni okresu vypořádali se situací po vlně kritiky Stalina a kultu osobnosti. Sledována je rovněž nálada obyvatelstva v kritických dnech polských a maďarských událostí v létě a na podzim roku 1956. Celá problematika je pak uzavřena pohledem na způsob, jakým komunisté znovu upevnili své pozice ve společnosti, které vyvrcholily čistkou státního aparátu a ve veřejných organizacích na počátku roku 1958.

XX. sjezd KSSS a jeho počáteční vliv na Šumpersku

XX. sjezd Komunistické strany Sovětského svazu se konal v Moskvě ve dnech od 14. do 26. února 1956.¹⁴ V samotném jeho závěru vystoupil na uzavřeném jednání generální tajemník Ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu (ÚV KSSS) Nikita Sergejevič Chruščov s projevem, který vešel do dějin pod názvem „*Kult osobnosti a jeho důsledky*“. Před užaslymi a oněmělymi přítomnými delegáty v něm poodhalil a odsoudil diktátorské praktiky svého předchůdce J. V. Stalina. Kromě členů ÚV KSSS projev vyslechli také lídři ostatních komunistických stran socialistických států. Za Komunistickou stranu Československa to byl její první tajemník Ústředního výboru Komunistické strany Československa (ÚV KSČ) Antonín Novotný.¹⁵ Ten po svém návratu z Moskvy informoval ostatní členy byra ÚV KSČ o Chruščovově kritice kultu osobnosti a Stalina až na zasedání dne 1. března 1956. Svým referátem komunistické vedení zaskočil a překvapil. Novotného snaha řešit danou problematiku pouze na půdě nejvyššího stranického vedení však nevyšla. Do krajských a nižších stranických struktur začaly pozvolna pronikat informace o Chruščovově tajném projevu.

Byl to problém, se kterým se doposud žádné okresní stranické vedení nesetkalo. Počáteční reakce v řadách samotného vedení Okresního výboru Komunistické strany Československa (OV KSČ) v Šumperku byla různá, avšak v prvotních chvílích převládala značná neinformovanost stranických funkcionářů o obsahu závěrů sjezdu. Pět dní po návratu československé delegace z Moskvy začala kampaň k XX. sjezdu KSSS. Dne 5. března 1956 se uskutečnily schůze stranických funkcionářů v kraji a poté v okresech. Olomouckého krajského aktivu se zúčastnilo na 2 700 delegátů, z OV KSČ v Šumperku celkem 78 osob. Zde se pozvaní krajští a okresní straničtí delegáti z úst pracovníků ÚV KSČ poprvé dověděli o závěrech XX. sjezdu KSSS. Podané informace se však o kritice Stalina v duchu Chruščovova tajného projevu nezmiňovaly. Přítomní se museli

¹⁴ *Pozdrav okresní konference družstevníků XX. sjezdu KSSS*, Nová vesnice Šumperska 6, č. 8, 26. února 1956, s. 1.

¹⁵ Václav VEBER, *XX. sjezd KSSS a jeho místo v dějinách bolševismu*, Paměť a dějiny: revue pro studium totalitních režimů 10, 2016, č. 1, s. 4–12; William TAUBMAN, *Chruščov. Člověk a jeho doba*. Praha 2005, s. 274–279, J. VYKOUKAL, *Východ*, s. 304–306.

spokojit s informacemi, které již znali z tisku a nových se jim moc nedostalo. Posluchači tak byli zklamáni. Čekali zprávy o Stalinovi, v diskuzích však nic konkrétního na dané téma nezaznělo. Navíc ze schůzí tak odcházeli zmatení a bez potřebných informací, které by mohli využít v případných diskuzích na pracovištích, kde se, i přes snahy komunistů o utajení celé záležitosti před veřejností, šířily zvěsti o kultu osobnosti a Stalinovi.¹⁶ Tyto zprávy se do Československa dostávaly ze západu.¹⁷

V návaznosti na předešlý krajský aktiv svolal OV KSČ v Šumperku aktiv svých stranických pracovníků, který se uskutečnil 7. března 1956 v kině Svět v Šumperku. Asi 400 přítomných členů KSČ bylo seznámeno s výsledky XX. sjezdu KSSS a velmi mlhavě s Chruščovovým referátem o kultu osobnosti. Přítomným bylo kladeno na srdce, aby se žádné informace o kritice nedostaly na veřejnost.¹⁸ Bylo však již pozdě. Na závodech se začaly objevovat nespokojené hlasy poukazující na obtíže a nedostatky, jež sice byly slyšet v předešlých letech, ale nikdo jim nevěnoval pozornost.¹⁹ Proto byli předsedové OV KSČ vyzváni, aby zajistili pořádání členských schůzí, kde se mělo veřejně diskutovat nad závěry XX. sjezdu KSSS. V těchto intencích byro OV KSČ v Šumperku vypracovalo program a časový harmonogram veřejných schůzí na konec března.²⁰ Dále byl zajištěn výběr referentů a jejich proškolení v otázce XX. sjezdu KSSS, aby v rámci veřejných schůzí mohli efektivně reagovat na dotazy posluchačů.²¹ Samotné besedy s tématem závěrů XX. sjezdu KSSS začaly 25. března 1956 a probíhaly v několika vlnách po dobu následujících týdnů. Hlavním smyslem těchto diskuzí bylo osvětlit samotnou podstatu kritiky Stalina. Diskuze probíhaly někdy velmi živě a přítomní nešetřili kritikou. Zazněly například názory, že Chruščov by měl provést vlastní sebekritiku. Jeden z družstevníků z Víkřovic zase poukázal na problémy v zemědělství, které byly způsobeny špatnou politikou KSČ v předchozích letech. Někteří besedující se pak podivovali nad tím, že ÚV KSSS vůbec dovolilo Stalinovi se dopouštět takových chyb. V některých případech byl Stalin dokonce srovnáván s Hitlerem.²² Referenti však nebyli patřičně připraveni přesvědčivě odpovídat na otázky k sovětské minulosti a k tématu kultu osobnosti a role Stalina v něm.²³ Ojedinele se některé případy dostaly dokonce i před přestupkovou komisí.

16 K. KAPLAN, *Kronika*, s. 374.

17 Viz k dané problematice M. BLAIVE, *Promarněná příležitost*, s. 69–83.

18 SOkA Šumperk, OV KSČ Šumperk, inv. č. 66, č. kart. 51, Zápis zasedání byra OV KSČ v Šumperku ze dne 8. března 1956.

19 K. KAPLAN, *Kronika*, s. 375.

20 Zajištění členských schůzí, na kterých měli proškolení pracovníci referovat pracovníky základních stranických buněk o výsledcích XX. sjezdu KSSS, iniciovalo předsednictvo OV v Šumperku na své schůzi dne 29. února 1956, tedy v atmosféře neznalosti Chruščovova referátu o kultu osobnosti. Zároveň byla předsednictvem sestavena listina osob, které byly vyslány na krajský aktiv konaný 5. března 1956 v Olomouci, kde se poprvé přítomní dozvěděli o výsledcích sjezdu KSSS. SOkA Šumperk, OV KSČ Šumperk, inv. č. 66, č. kart. 51, Zápis zasedání byra OV KSČ v Šumperku ze dne 29. února 1956.

21 Tamtéž, inv. č. 67, č. kart. 51, Zápis zasedání byra OV KSČ v Šumperku ze dne 21. března 1956.

22 Tamtéž, inv. č. 66, č. kart. 51, Zápis zasedání byra OV KSČ v Šumperku ze dne 11. dubna 1956.

23 K. KAPLAN, *Kronika*, s. 375.

Jako příklad uveďme jistého skladníka Vladimíra Hájka ze Šumperka, jehož výroky z března 1956 byly adresovány proti režimu a potrestán byl pokutou.²⁴

Podrobnější informace o kritice Stalina se funkcionáři OV KSČ v Šumperku dověděli na okresní stranické konferenci, která se konala ve dnech 17. a 18. března 1956. Zpočátku však nic nenaznačovalo tomu, že by se dané problematice konference vůbec věnovala. Hned v úvodním proslovu člen okresního byra Ludvík Pecha vyzvedl historický význam XX. sjezdu KSSS, především však pro otázky hospodářského řízení.²⁵ Také vedoucí tajemník okresního stranického výboru Eduard Rusek²⁶ se ve svém projevu vyhýbal otázce kultu osobnosti a kritice Stalina, především se věnoval otázkám ekonomického vývoje okresu Šumperk (nedostatky v závodech, v zemědělství, v práci základních organizací aj.).²⁷ Ve stejném duchu se nesly také ostatní příspěvky přítomných delegátů, v diskuzi se otázka kultu osobnosti objevovala spíše okrajově.²⁸

Vůbec poprvé se delegáti blíže o kultu osobnosti dozvěděli z referátu zástupce ÚV KSČ Rumla v samotném počátku druhého dne konference. Vyzíval k nutnosti návratu k leninským poučkám a tezím, které byly v letech stalinismu odsunuty do pozadí. Sám pak přímo jmenovitě spojil osobu J. V. Stalina s problémem kultu osobnosti. Kriticky se vyslovil vůči roli Stalina, který si uzurpoval moc tam, kde měla být kolektivní a dopouštěl se tak mnohých politických chyb. Doslova v tomto smyslu řekl: „*hlavně po skončení velké vlastenecké války dopustil se Stalin, aby jeho úloha a osoba byla povyšována nad stranu*“.²⁹ V následujících příspěvcích a diskuzích kritika Stalina již nezazněla, pouze předseda OV KSČ v Šumperku Eduard Rusek se ve svém závěrečném projevu okrajově k problematice vrátil. Pro mnohé přítomné muselo bližší zjištění o chybách Stalina vyvolat překvapení a šok. Především u těch okresních funkcionářů, kteří se sami spolupodíleli v předešlých letech na utváření kultu osobnosti.

24 SOkA Šumperk, ONV Šumperk, inv. č. 3355, č. kart. 637, Trestní spis č. 184/56.

25 Tamtéž, f. OV KSČ Šumperk, inv. č. 12, č. kart. 2, Zahajovací projev okresní konference KSČ v Šumperku, přednesený Ludvíkem Pechou 17. března 1956.

26 Eduard Rusek, nar. 18. listopadu 1921 v Šumperku. Pocházel z rodiny železničáře, po ukončení střední školy v Šumperku pracoval ve firmě Baťa ve Zlíně. V letech 1939–1941 absolvoval obchodní školu v Olomouci. V roce 1945 vstoupil do KSČ a stal se pracovníkem ONV Olomouc-venkov. Od roku 1947 začal pracovat v aparátu KV KSČ Olomouc jako instruktor pro okres Šumperk. V následujících letech absolvoval jedno roční kurz vyšší stranické školy v Praze. Během březnového zasedání OV KSČ v Šumperku v roce 1954 byl zvolen do funkce vedoucího tajemníka, kterou vykonával až do roku 1960, kdy byl vystřídán Jaroslavem Mickou. SOkA Šumperk, OV KSČ Šumperk, inv. č. 12, č. kart. 2, Spisy k březnovému zasedání OV KSČ v Šumperku z roku 1956.

27 Tamtéž. Projev předsedy OV KSČ na okresní stranické konferenci v Šumperku Eduarda Ruska ze dne 17. března 1956.

28 J. MRŇKA, *Světlavá periferie*, s. 159.

29 SOkA Šumperk, OV KSČ Šumperk. Projev zástupce ÚV KSČ na okresní stranické konferenci v Šumperku Rumla ze dne 18. března 1956.

Okresní výbor KSČ v Šumperku ve víru vnitrostranické kritiky a pokusu o nápravu

Ve dnech 29. a 30. března 1956 zasáhlo do nastalé zjištěné situace zasedání ÚV KSČ, na kterém Antonín Novotný přednesl referát o výsledcích XX. sjezdu KSSS. Velmi otevřeně hovořil o kultu osobnosti a kriticky se vyjadřoval na adresu Stalina. V diskuzi pak zazněla i sebekritika některých členů ÚV.³⁰ Vyvstal také problém Gottwaldova kultu³¹, bezpečnosti, otevření otázky politických procesů, těžkostí v hospodářství aj.³² Novotného projevem se zabývalo mimořádné zasedání okresního výboru KSČ v Šumperku až 7. dubna 1956.³³ V úvodu byl přečten vedoucím tajemníkem Ruskem Novotného referát, poté následovala velmi živá rozprava. Diskutovalo se především o kultu osobnosti a jeho dopadu na centralizaci řízení v rámci okresu Šumperk. V tomto směru se v debatě začala objevovat kritika dosavadních poměrů, jež byla v předešlých letech přímo nemyslitelná. Avšak vyskytovaly se i opačné názory. Tento stav doslova vystihla členka výboru OV KSČ v Šumperku Homolová: „*Kritika se u nás potírala. Lidé se báli kritizovat. Říkalo se lidem, že z nich hovoří svobodná Evropa [myšleno rádiové vysílání Svobodné Evropy]. Nepodporujeme svob. Evropu tím, když hovoříme o kultu osobnosti u Stalina?*“ Nečekané také padla otázka nuceného odsunu Němců. Žádná výraznější změna postojů vůči této problematice se však nekonala.³⁴ Navíc z továren se počaly šířit kritické hlasy na dosavadní poměry a na chyby, k nimž docházelo v předešlých letech, anebo také na neřešení četných problémů (např. nízké mzdy, zavádění nepřetržitých provozů, přetěžování výrobních plánů aj.). Tato skutečnost komunisty značně znepokojovala. Besedující se dotkli také problémů v zemědělství, ve školství nebo v přípravě plánů. Závěrem bylo přijetí nastolené politiky ÚV, která předpokládala kritiku a následnou nápravu v dosavadním politickém řízení.³⁵

Mnoho členů strany se těžko vyrovnávalo s kritikou dosavadní politiky a obzvlášť s kultem osobnosti. V předešlých letech s ním byli konfrontováni prakticky každodenně, např. v rámci stranických škol, v souvislosti s plněním direktiv z ÚV aj. Sami se spolupodíleli na jeho vytváření. Za těchto okolností byla sebekritika u řady členů výboru či byra OV KSČ v Šumperku těžko myslitelná. Nicméně hodnocení dosavadních poměrů a sebekritika jednotlivých členů OV KSČ v Šumperku se stali v následujících měsících nedílnou součástí diskuzí a jednání na zasedáních výboru a byra. Tento trend byl výrazně patrný například na zasedání okresního výboru strany ze dne 26. května 1956. Kritické

30 J. PERNES, Československý rok 1956, s. 599.

31 Gottwaldovo působení v předešlých letech bylo všeobecně hájeno také na nižších úrovních stranického aparátu. Srov. např. ZAO-OL, KV KSČ Olomouc, č. kart. 15, Zápis ze zasedání KV KSČ v Olomouci ze dne 3.–4. dubna 1956.

32 Blíže K. KAPLAN, *Kronika*, s. 378–381.

33 Zasedání navazovalo na pokračující Novotného kampaň k XX. sjezdu KSSS, která se posouvala do nižších stranických složek. Od krajských přes okresní stranické výbory se Novotného referát, v podobě brožury, dostával do základních organizací a k jednotlivým členům KSČ, kde byl předčítán na členských schůzích. Viz K. KAPLAN, *Kronika*, s. 385.

34 J. MRŇKA, *Svéhlavá periferie*, s. 161.

35 SOkA Šumperk, OV KSČ Šumperk, inv. č. 40, č. kart. 10, Zápis zasedání výboru OV KSČ v Šumperku ze dne 7. dubna 1956.

připomínky byly vznášeny jak na práci státního aparátu (tedy na okresní národní výbor a na místní národní výbory), tak také vůbec poprvé na práci stranických orgánů. Nedostatky byly spatřovány prakticky ve všech vrstvách společnosti hospodářstvím počínaje, kulturou či vzděláním konče. Posuzována byla situace v závodech (špatné plánování, neuspokojivé pracovní podmínky dělníků, špatné hospodářské výsledky závodů, nízká politická úroveň kádrů aj.), v zemědělství (špatný dopad kolektivizace na produkci, mnoho zájmu bylo věnováno kontrole plnění úkolů než samotnému dohledu nad řízením JZD či ČSSS, těžko řešitelná hospodářská situace družstev a statků atd.), ve školství (dosavadní metody ve výuce žáků, obsah učebnic neodpovídající nastalé situaci aj.). Stranou nezůstaly ani bezpečnostní orgány. Vůbec poprvé se začalo hovořit nahlas o nezákonnostech z předchozích let a kritizovány byly také bezpečnostní orgány.³⁶

Další problém byl spatřován ve špatné spolupráci OV KSČ s místními a závodními organizacemi strany.³⁷ I přes vlnu kritiky byla nadále zachována správnost linie, kterou v roce 1949 vytyčil Klement Gottwald na IX. sjezdu KSČ.³⁸ Kritika pokračovala také v řadách byra v čele s předsedou E. Ruskem. Veškeré dosavadní pochybení v politickém řízení bylo shledáváno v nedodržování zásady „kolektivního řízení či vedení na více místech“ a v nedůsledné práci některých funkcionářů. Kritika se rovněž snesla na kádrovou politiku, jejíž nedostatky byly způsobeny nedůslednou kontrolou kádrů, kdy nebyl výběr funkcionářů prováděn soustavně, ale narychlo, podle aktuální potřeby. Za této situace pak docházelo k pochybení v rozhodování některých pracovníků stranického aparátu nad důležitými otázkami.³⁹

Východiskem z této situace mělo být prosazování tzv. kolektivní formy vedení, přičemž neměla být narušena vedoucí úloha strany. V předešlých letech byla praxe taková, že veškeré záležitosti řešilo a rovněž o nich rozhodovalo předsednictvo OV KSČ. Šlo v podstatě o okruh asi deseti lidí, přičemž ostatní pracovníci OV KSČ nebyli do celého procesu blíže zainteresováni a plnili spíše pomocnou roli (referenti odborů, odborníci pracující při OV KSČ aj.). Jejich informovanost o problémech okresu tak byla na patřičně nízké úrovni. Po nástupu kritiky stalinských praktik ve stranické práci po XX. sjezdu KSSS se začalo hovořit o uplatňování jiné formy výkonu moci na všech úrovních stranického aparátu. Předně mělo jít o kolektivní formu řízení, kdy výboru (dříve plénu) měly být přiřčeny některé úkoly rozhodování na úkor předsednictva/byra. Ve většině případů šlo pouze o teorii, v praxi se nové metody zaváděly jen částečně. Dosavadním hlavním úkolem výboru OV KSČ byla kontrola práce byra a nově mohl také zasahovat do jeho rozhodování. V tomto bodě je třeba podotknout, že zpočátku docházelo k častým potížím v komunikaci mezi výborem OV KSČ a byrem, které v dostatečné míře neinformovalo členy výboru o problémech okresu, nebo špatně chystalo materiál, který měl být projednáván. Tyto

36 J. MRŇKA, *Světlavá periferie*, s. 162.

37 Poprvé se tato kritika objevila na zasedání byra dne 13. dubna 1956. Viz SOKA Šumperk, OV KSČ Šumperk, inv. č. 67, č. kart. 51, Zápis zasedání byra OV KSČ v Šumperku ze dne 13. dubna 1956.

38 Tamtéž, inv. č. 40, č. kart. 10, Zápis zasedání výboru OV KSČ v Šumperku ze dne 26. května 1956.

39 Tamtéž, inv. č. 67, č. kart. 51, Zápis zasedání byra OV KSČ v Šumperku ze dne 25. května 1956.

nedostatky se však v průběhu roku 1956 postupně odstraňovaly v souvislosti se změnami práce samotného byra OV KSČ. Předně byla změněna dosavadní příprava pro jednotlivá zasedání byra, kdy se více dbalo na pečlivější zpracování materiálu, jenž měl být projednáván, dále důsledné plnění usnesení ÚV KSČ či těsnější spolupráci s ostatními vedoucími stranických a veřejných organizací. Podchycována byla rovněž i práce v oblasti agitace a propagace, nezapomínalo se ani na kádrovou politiku (snaha zlepšit konání členských schůzí, nábor nových členů nebo přijímání nových kandidátů).⁴⁰ Tyto změny měly zajistit zlepšení práce OV KSČ na všech jeho úsecích.⁴¹

Dosavadní kampaně k XX. sjezdu KSSS a k řešení jeho důsledků se zaměřovaly na prosazování vnitrostranické kritiky, kritiky poměrů a sebekritiky jednotlivých členů KSČ na všech jeho úrovních a k přijetí změn v dosavadním způsobu politického řízení. Od poloviny dubna 1956 ÚV KSČ v čele s A. Novotným nastoupil politiku postupného znovu upevňování pozic komunistické strany ve společnosti, které byly ořeseny v předchozích týdnech. Na zasedání politického byra ÚV KSČ dne 17. dubna 1956 se komunistické vedení shodlo na tom, že i přes škodlivosti kultu osobnosti byla dosavadní politická linie KSČ správná a že v následující době bude třeba skoncovat s vlnou kritiky. Déle bylo rozhodnuto o zahájení procesu nápravy, která měla přenést těžiště diskuzí z kultu osobnosti na otázky hospodářské, pracovní a k přípravě nového plánování.⁴² Členové ÚV KSČ se znovu sešli 19.–20. dubna 1956, kdy potvrdili výsledky předchozího dubnového jednání a Alexej Čepička byl zbaven všech svých funkcí.⁴³ Toto zasedání považovali mnozí jeho členové za definitivní tečku za dosavadními vnitrostranickými diskuzemi a věřili, že se situace po předchozích ořesech ve straně a na veřejnosti uklidní a že se straníci a veřejnost vysloví kladně k přijatým opatřením. Události se však daly do opačného pohybu.

Mnoho řadových členů strany nebylo s dosavadní situací příliš spokojeno. Z jejich řad se počaly ozývat hlasy, které volaly po svolání mimořádného sjezdu KSČ. Právě komunisté z nejnižšího stranického aparátu byli nejvíce nespokojeni s dosavadní politikou ÚV. V jeho polovičatém srovnání se s minulostí a s liknavou politikou náprav chyb, kterých se v minulosti vůdci KSČ dopustili. Předně byl vznesen požadavek dalších personálních změn ve vedení strany (po odvolání Alexeje Čepičky měli odejít i další funkcionáři) a byla projevena nespokojenost s dosavadní „generální linií“. Právě mimořádný sjezd KSČ měl podle mínění řady komunistů z nejnižších stranických organizací sjednat nápravu. Ohlasy v tomto směru byly nemalé. Vždyť jen pro svolání sjezdu se vyslovilo na konci dubna 146 základních organizací s 11 936 členy. V květnu to již bylo 200 rezolucí a přibližně

40 SOkA Šumperk, OV KSČ Šumperk, inv. č. 67, č. kart. 51, Zápis zasedání byra OV KSČ v Šumperku ze dne 25. května 1956.

41 Nové metody stranické práce se samozřejmě uplatňovaly také na úrovni krajů, jimž podléhaly jednotlivé okresní stranické výbory. Viz např. ZAO-OL, KV KSČ Olomouc, č. kart. 15, Zápis ze zasedání KV KSČ v Olomouci ze dne 27. – 28. dubna 1956.

42 K. KAPLAN, *Kronika*, s. 400–401.

43 TÝŽ, *Alexej Čepička. Dobová dramata komunistické moci*, Brno 2011, s. 186–195.

15 000 straníků.⁴⁴ Vzhledem ke složení členů byra ÚV KSČ, kde seděli vysocí funkcionáři sami spojení s minulostí stalinské éry, byla jeho snaha o odvrácení konání mimořádného sjezdu nasnadě. Místo toho se měla konat konference. Vzedmula se další vlna kritiky, která se rozšířila mimo stranická grémia na veřejnost. Znepokojivé zprávy navíc přicházely také z II. sjezdu Svazu československých spisovatelů, který se uskutečnil ve dnech 22. – 29. dubna 1956. Z tribuny zazněla z úst některých spisovatelů (především Jaroslav Seifert a František Hrubín) tvrdá kritika současných poměrů.⁴⁵ V souvislosti s pořádáním majáles se aktivizovaly i masy studentů.⁴⁶

Druhá konference KSČ se konala ve dnech 11. – 15. června 1956 a zúčastnily se jí především vyšší (z krajských výborů) a nejvyšší (z ÚV) stranické špičky, přičemž delegáti z nižších a základních organizací byli z účasti dle stranických stanov vyloučeni. Na celostátní stranický sjezd se volili jeho delegáti ze všech stupňů stranického aparátu, kdežto na celostátní konferenci byli členové delegováni pouze na krajských výborech. U zástupců nejnižších stranických organizací totiž hrozilo, že budou hájit mínění široké členské základny. Očekávaný odklon od Gottwaldovy generální linie z roku 1949 se tedy nekonal.⁴⁷ Konference přijala směrnice pro druhý pětiletý plán, který opět upřednostňoval budování těžkého průmyslu, dále bylo rozhodnuto o dokončení kolektivizace a nedotknutelnost prvního dělnického prezidenta byla zachována.⁴⁸ Sovětský svaz měl být nadále jediným vzorem na cestě ke komunismu.⁴⁹ Kultu osobnosti zosobněného Stalinem se však konference vyhnout jednoduše nemohla. Nejdůležitějším závěrem konference bylo přijetí rezoluce o změnách v práci a politickém řízení komunistů, která se měla napříště dít kolektivně.⁵⁰ Nepřekvapí nás tedy, že členové z nižších stranických organizací byli s výsledky konference spokojeni pouze z části.⁵¹

Situace v sousedním Polsku a Maďarsku na Šumpersku

Za hranicemi ČSR nabrala situace poněkud strmější spád. Především šlo o nepokoje v sousedním Polsku a Maďarsku, kde přerostly v ozbrojené povstání proti komunistické vládě. Politické situaci v polské Poznani⁵² se poprvé věnovalo byro OV KSČ v Šumperku na svém zasedání dne 29. června 1956. Na Šumperk, coby příhraniční okres s Polskem,

44 J. PERNES, *Krize*, s. 143.

45 RYCHLÍK, J., Československo v období socialismu, s. 149–150.

46 Viz Petr BLAŽEK, *Majáles 1956, Paměť a dějiny*10, 2016, č. 1, s. 108–113.

47 J. PERNES, *Krize*, s. 143–144.

48 M. BLAIVE, *Promarněná příležitost*, s. 117–125.

49 Viz např. regionální tisk: Miroslav MALÝ, *Se Sovětským svazem za vítězství socialismu a míru! Nová vesnice Šumperska*, roč. 6, č. 44 (3. listopadu 1956), s. 1.

50 J. PERNES, *Krize* s. 145–146.

51 SOKA Šumperk, OV KSČ Šumperk, inv. č. 67, č. kart. 51, Zápis z mimořádného zasedání byra OV KSČ v Šumperku ze dne 25. července 1956.

52 Blíže k událostem v Polsku v roce 1956 např. J. VYKOUKAL *Východ*, s. 392–396.; Karel DURMAN, *Kremel a dvojí krize roku 1956*, *Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie* 11, 2000, č. 1–2, s. 23–31; Jiří FRIEDL – Tomasz JUREK a kol., *Dějiny Polska*, Praha 2017, s. 520–523.

bylo nahlíženo jako na potencionální hnízdo odporu vůči režimu. Prozatím však okresní byro nezavedlo žádná bezpečnostní opatření, pouze vyzvalo své členy k obezřetnosti.⁵³ Znovu se problematikou v Polsku byro OV KSČ v Šumperku zabývalo na svém zasedání dne 20. října 1956. Po celkové rekapitulaci událostí vedoucí oddělení KV KSČ Brejla vyzíval ve svém referátu přítomné členy OV KSČ k bdělosti a ostražitosti. Jednomyslně byla odsouzena snaha západních agentů rozvrátit politické zřízení Polské lidové republiky a rozhodlo se o zakročení proti případným protipolským náladám.⁵⁴ Okresní stranické vedení v Šumperku se ve svých postojích vůči situaci v Polsku řídilo stanovisky ÚV KSČ, který zaujímal sovětské postoje. ÚV KSČ líčil poměry v Polsku velmi černě a dle jeho názoru ohrožovaly samotný režim i v Československu.⁵⁵

Zatím co v případě Polska byli českoslovenští komunisté značně znepokojeni tamní situací a politickým vývojem, vývoj v Maďarsku je přímo děsil. Pod dojmem událostí v Budapešti a v jiných maďarských městech, kde demonstrace přerostly v nepokoje a ty zase v ozbrojené povstání namířené proti tamnímu komunistickému režimu,⁵⁶ rozpoutal ÚV KSČ kampaň, která byla zahájena 24. října 1956 přípravou a rozesláním směrnic do nižších stranických struktur. Podle nich pak byro OV KSČ v Šumperku ještě tentýž den přijalo četná preventivní opatření, která měla účinně reagovat v případě výbuchu nepokojů na Šumpersku. Byly dány do pohotovosti jednotky Lidových milicí, jejichž příslušníci měli střežit důležité závody či jiné průmyslové objekty (např. ČSD, podniky Atlas, Závod první pětiletky, Moravolen, Velamos, Rapotínské sklárny, Jenas Hanušovice, Lenas ve Starém Městě, Olšanské a Jindřichovské papírny aj.). Aktivizováni byli rovněž předsedové závodních organizací, ve kterých byro vyhlásilo pohotovost. Pro případ potřeby byla při sekretariátu OV KSČ zavedena nepřetržitá služba, na kterou se směli v případě nouze obrátit pracovníci základních stranických buněk. Jejich úkolem bylo sledovat náladu dělníků v závodech a obyvatel na ulici a pravidelně o ní informovat okresní sekretariát strany.⁵⁷ V pohotovosti byli rovněž i příslušníci bezpečnosti.

O den později byla vyhlášena pohotovost stranických orgánů na všech jeho úrovních. Centry informací se staly kraje, kam i několikrát denně docházely zprávy o událostech v Maďarsku a ty pak byly postoupeny, ve zjednodušené formě, do jednotlivých okresů. Stranická pohotovost se projevila především v rozhodnutí o konání mimořádných členských schůzí v továrnách, v zavedení hlídek na ulicích a v konání besed přímo mezi

53 SOkA Šumperk, OV KSČ Šumperk, inv. č. 67, č. kart. 51, Zápis zasedání byra OV KSČ v Šumperku ze dne 29. května 1956.

54 Tamtéž, inv. č. 67, č. kart. 52, Zápis zasedání byra OV KSČ v Šumperku ze dne 20. října 1956.

55 K. KAPLAN, *Kronika*, s. 436.

56 Viz k problematice Maďarska v roce 1956 J. VYKOUKAL, *Východ*, s. 359–371; Anna APPELBAUMOVÁ, *Železná opona. Podrobení východní Evropy 1944–1956*, Praha 2014, s. 395–401; László KONTLER, *Dějiny Maďarska*, Praha 2001, s. 389–395; Vladimír NÁLEVKA, *Maďarský podzim roku 1956*, Historický obzor 4, 1993, č. 11, s. 248–253.

57 SOkA Šumperk, OV KSČ Šumperk, inv. č. 67, č. kart. 52, Zápis zasedání byra OV KSČ v Šumperku ze dne 24. října 1956.

dělníky, kde bylo diskutováno o maďarské situaci.⁵⁸ Cílem této akce byl preventivní zásah proti případným nepokojům, protože v některých závodech bylo možné zaslechnout kritiku dělníků na stávající poměry, na nízkou životní úroveň nebo na nedostatky v plnění plánů výroby. Šlo především o případy v dílnách ČSD, ve Velamosu v Loučné nad Desnou, v Závodě první pětiletky v Šumperku. Podle mínění OV KSČ selhali tamní vedoucí stranických buněk, kteří nedokázali správně vysvětlit situaci v Polsku a Maďarsku a včas zareagovat na kritické hlasy ze strany dělníků.⁵⁹ V tomto případě byli ze strany předsedy byra OV KSČ v Šumperku E. Ruska obviněni z nepochopení závěrů XX. sjezdu KSSS. Objevil se dokonce případ, kdy člen závodní organizace v n. p. Moravolen Kodym zastával protistátní názory a dělníky označil za reakcionáře.⁶⁰

Náladou obyvatel okresu se zabýval výbor OV KSČ v Šumperku na svém zasedání dne 28. října 1956. Ze strany komunistů totiž panovaly obavy z demonstrací při příležitosti vzniku Československé republiky.⁶¹ Jako preventivní opatření OV KSČ inicioval v první řadě konání četných veřejných projevů a besed stranických referentů a agitátorů v továrnách, na vesnicích, ve školách či na ulicích (např. v Hanušovicích, ve Starém Městě, v Rejhoticích, v podniku DEPO nebo ČSD v Šumperku). Cílem bylo nejen působit na obyvatelstvo, ale rovněž i sledovat nálady panující v jeho řadách. Jako příklad můžeme zmínit podivení lidu, „*kde se v Maďarsku najednou vzalo tolik zbraní a kdo jim je dodal a co dělaly tamní bezpečnostní orgány.*“ Ozývaly se i kritické hlasy k poměrům v továrnách či v zemědělství. Ty byly patrné v obci Horní Libina. Obyvatelé projevíli svoji nespokojenost se stavem místní nemocnice. Protistátní hlasy byly slyšet spíše ze strany jednotlivců. Např. pracovník kriminální policie, souzený pro protistátní činnost, prohlášoval, že „*naši lidé půjdou do ulic stejně jako v Maďarsku.*“ V okresních textilních závodech byly dokonce nalezeny letáky, které projevovaly sympatie s bojem Maďarů proti vpádu Sovětské armády do jejich země.⁶² Člen výboru Mikulín ve svém diskuzním příspěvku připomněl výroky některých osob, které měly nabádat k vystoupení proti moci KSČ. V rámci diskuze se členové stranického výboru rovněž zabývali důsledky vzniku situace v Polsku a Maďarsku. Jednohlasně se shodli na hlavní příčině, která tkvěla v tamních hospodářských těžkostech, v celkové nízké životní úrovni, v silné reakci, jenž mezi místním obyvatelstvem zakořenila a v nepochopení závěrů XX. sjezdu KSSS v řadách polských a maďarských komunistů.⁶³ Většina těchto názorů však nesměla být prezentována široké veřejnosti (především otázky hospodářské situace v Polsku a Maďarsku

58 K. KAPLAN, *Kronika*, s. 444–445.

59 SOkA Šumperk, OV KSČ Šumperk, inv. č. 67, č. kart. 52, Zápis rozšířeného zasedání byra OV KSČ v Šumperku ze dne 24. října 1956.

60 Tamtéž, Zápis zasedání byra OV KSČ v Šumperku ze dne 7. listopadu 1956.

61 J. MRŇKA, *Svéhlavá periferie*, s. 164.

62 SOkA Šumperk, OV KSČ Šumperk, inv. č. 67, č. kart. 52, Zápis zasedání byra OV KSČ v Šumperku ze dne 5. listopadu 1956.

63 Tamtéž, inv. č. 40, č. kart. 10, Zápis zasedání výboru OV KSČ v Šumperku ze dne 28. října 1956.

a nízké životní úrovni).⁶⁴ Porovnáme-li kritické výroky obyvatelstva z jiných oblastí Československa (především z jižního Slovenska, Plzeňska či Ostravska)⁶⁵, zjistíme, že lidé na Šumpersku zastávali vcelku mírné postoje vůči probíhajícímu událostem. Kritika poměrů se pohybovala pouze ve všeobecné rovině. Protirežimní výroky nebylo v továrnách či na ulicích prakticky slyšet.

V nastalé mezinárodně-politické atmosféře v Polsku, a především v Maďarsku posledního říjnového dne byro OV KSČ v Šumperku rozhodlo o zajištění schůzí veřejných organizací (ROH, ČSM, OV NF aj.), které měly politicky působit na obyvatelstvo. Byro rovněž rozhodlo o zlepšení zásobování obyvatelstva, aby nezavdalo sebemenší důvod k nepokojům. Zároveň tak reagovalo na situaci, kdy lidé ze strachu prováděli hromadné nákupy. V rámci programu členských schůzí na závodech, ve vesnicích nebo ve školách pak měli referenti přítomným podat „vysvětlení“ o situaci, která nastala v Polsku, a především v Maďarsku. Předem proškolení referenti (v duchu stranických směrnic samozřejmě) měli v této otázce za úkol dostatečně vhodným způsobem diskutovat s posluchači o „*kontrarevoluci, která zasáhla Maďarskou lidovou republiku*“ a snažit se debatu směřovat k řešení plnění pracovních a výrobních plánů.⁶⁶ V součinnosti s těmito opatřeními probíhaly na závodech schůze ROH, ze kterých byly rozesílány rezoluce ÚV KSČ, které sice obsahovaly rozhořčení nad událostmi v Maďarsku, na druhou stranu však prohlašovaly „*věrnost dělníků straně a vládě*“.⁶⁷

Celková situace na Šumpersku ve výše zmíněných říjnových dnech roku 1956 byla klidná. Změna nenastala ani po definitivní porážce maďarské revolty sovětskou armádou na počátku listopadu téhož roku. Ve stejné době komunisté v rámci členských a veřejných schůzí upozadili události v Maďarsku diskuzemi k přípravě a plnění hospodářských plánů. V tomto případě OV KSČ v Šumperku sledoval směrnice z ÚV, které chtěly definitivně ukončit politické disputace a nasměřovat obyvatelstvo k řešení hospodářských problémů (druhý pětiletý plán, kolektivizace v zemědělství, plnění plánů práce, zvýšení životní úrovně aj.).⁶⁸

Cesta k opětovnému upevnění pozic komunistické strany

Než začala být v Československu rušena předešlá opatření, uplynuly téměř tři týdny od vojenského zásahu proti povstání v Maďarsku. Mimořádný stav z 24. října byl zrušen až 20. listopadu 1956. Komunistický režim v Československu přežil dramatické události roku 1956 ve srovnání se svými sousedy bez větších šrámů. Vývoj v Polsku a Maďarsku

64 J. MRŇKA, *Svéhlavá periferie*, s. 165.

65 Blíže k postojům obyvatelstva Československé republiky k událostem podzimu roku 1956 viz K. KAPLAN, *Kronika*, s. 486–548.

66 SOkA Šumperk, OV KSČ Šumperk, inv. č. 67, č. kart. 52, Zápis zasedání byra OV KSČ v Šumperku ze dne 31. října 1956.

67 Tamtéž, Zápis zasedání byra OV KSČ v Šumperku ze dne 21. listopadu 1956.

68 Matěj BÍLÝ a kol., *Nervová vlákna diktatury. Regionální elity a komunikace uvnitř KSČ v letech 1945–1956*, Praha 2019, s. 274–278.

paradoxně využil režim ve svůj prospěch a nedovolil, aby situace v zemi dosáhla stejného krizového bodu jako v případech podzemních událostí v Maďarsku. Přesto se vedoucí stranické špičky rozhodly sáhnout k politické pomstě, která měla být namířena proti všem, kteří kritizovali, nesouhlasili či projevovali nespokojenost s vedením strany a jeho politikou, nebo volali po změnách, reformách režimu nebo výměně funkcionářů.⁶⁹

Jak již bylo uvedeno výše, v průběhu druhé poloviny roku 1956 probíhal uvnitř KSČ proces změn v dosavadním politickém řízení, doplněný o rozsáhlé šetření práce komunistů v různých organizacích, závodech, státcích, družstvech a národních výborech. Především byla zkoumána činnost ONV,⁷⁰ které prokázalo mnohé nedostatky v práci funkcionářů. Na počátku roku 1957 pak byro OV KSČ v Šumperku projednávalo závěry těchto šetření a samo muselo iniciovat změny ve vedení stranické práce na všech úrovních aparátu. V duchu změn ve vnitrostranické politice iniciované ÚV KSČ předsednictvo okresního výboru strany zahájilo reorganizaci všech stranických buněk, které mu podléhaly. Především byla prosazována větší kontrola nad vedením i v těch nejnižších stranických organizacích (dohled nad lepší organizací členských schůzí, nad důkladnější spoluprací s OV KSČ, nad prací vedoucích jednotlivých základních organizací, nad pozornějším výběrem nových pracovníků aparátu, nad důkladnějším proškolením stranických pracovníků aj.). Rovněž práce OV KSČ a jeho byra a výboru se měla výrazně zlepšit (bližší spolupráce se základními buňkami, důslednější projednávání zpráv, větší zodpovědnost při rozhodování nad důležitými úkoly, pravidelně a pečlivě kontrolovat usnesení, rozsáhlejší kontrolní pravomoc ze strany výboru OV KSČ atd.). Zprávy o kontrolách práce základních stranických buněk byly v průběhu roku pravidelně projednávány na schůzích byra OV KSČ. Na úrovni veřejné správy byly zaváděny decentralizační procesy, které měly zjednodušit práci národních výborů ve všech jeho úrovních (krajem počínaje a obcemi konče), v administrativním řízení závodů, škol, zdravotních a kulturních zařízení aj. Cílem bylo snížit míru byrokratizace správního aparátu.⁷¹

Po vnitropolitických otřesech v roce 1956, způsobených XX. sjezdem KSSS, přinesl nadcházející rok postupné uklidnění. Zatímco se v ostatních zemích východního bloku šířila vlna uvolnění (hlavně v Sovětském svazu), kdy byly revidovány politické procesy z minulých let a na svobodu se tak dostaly stovky uvězněných, v Československu taková situace nenastala. K revizím politických procesů docházelo jen velmi málo a samotný ÚV KSČ v čele s Antonínem Novotným plánoval znovu upevnit pozice KSČ ve společnosti. Došlo rovněž k uklidnění mezinárodní situace, a to především v Maďarsku a Polsku. Připravované volby v sousedním Polsku na 20. ledna 1957 se sice neobešly bez zvýšené pozornosti a bdělosti šumperských komunistů, k žádným projevům nespokojenosti

69 K. KAPLAN, *Kronika*, s. 591–592.

70 SOKA Šumperk, OV KSČ Šumperk, inv. č. 67, č. kart. 52, Zápis zasedání byra OV KSČ v Šumperku ze dne 16. ledna 1957.

71 Tamtéž, inv. č. 2946, č. kart. 585, Blíže nedatovaná zpráva o práci decentralizační komise KNV v Olomouci z roku 1956.

ze strany obyvatelstva však nedošlo.⁷² Velkou pozornost komunisté věnovali rovněž přípravě voleb do národních výborů, které se uskutečnily v květnu téhož roku.⁷³ Předem vybraní a proškolení referenti se v první řadě snažili v rámci předvolebních besed vyhnout tématům kritiky Stalina a kultu osobnosti anebo otázkám nedostatků na pracovištích. Upřednostňována byla naopak témata rozvoje JZD, plnění výrobních plánů, péče o sociální zabezpečení pracujících atd.⁷⁴

Výsledky šetření činnosti jednotlivých řídicích orgánů a společenských organizací v předešlých měsících se staly základem pro čistku státního a hospodářského aparátu, kterou vedení ÚV připravovalo od konce roku 1957, byť prvotní myšlenka se zrodila již na počátku roku. Nejvyšší stranické vedení se takto chtělo preventivně zbavit všech „nebezpečných jedinců“ a nahradit je spolehlivými kádry (z prověrky byly vyjmuty pouze bezpečnostní aparát a armáda). Především mělo jít o bývalé továrníky, vesnické boháče, ředitele závodů, zkrachovalé politiky, zkorumpované úředníky aj.⁷⁵ Např. v únoru vydal ÚV směrnice pro výběr studentů na vysoké školy, ve stejném měsíci inicioval celoroční kampaň ke zlepšení hospodářské situace v zemi, v červnu se vypořádal s odbojnými spisovateli a ve druhé polovině roku inicioval kampaň reorganizace státního aparátu, během které došlo k výraznému posunu k centralizaci.⁷⁶ V těchto intencích pak v podzimních měsících roku 1957 OV KSC v Šumperku organizoval zajištění diskuzí a besed pro podporu této kampaně ze strany běžných členů strany. Na programu byly např. řešeny otázky ideologické práce, kontroly stranických legitimací, plnění úkolů aj.⁷⁷ Nastalý kurz ÚV nezpomalila ani smrt prezidenta Antonína Zápotockého 13. listopadu 1957.⁷⁸

Dosavadní boj proti kultu osobnosti byl navíc při listopadové konferenci komunistických a dělnických stran v Moskvě nahrazen tažením proti revizionismu. Ostatně tento záměr bylo možné vycítit již v průběhu roku 1957. V rámci zasedání ÚV KSC ve dnech 13. – 14. června 1957 byla přijata usnesení o posílení ideologického a mocenského monopolu KSC a o postihu nepohodlných osob. Komunisté jednoznačně dali najevo,

72 Tamtéž, OV KSC Šumperk, inv. č. 67, č. kart. 52, Zápis zasedání byra OV KSC v Šumperku ze dne 1. ledna 1957.

73 Nebývalou pozornost komunisté věnovali výběru kandidátů do voleb pro ONV Šumperk. Viz Tamtéž, inv. č. 41, č. kart. 10. Zápisy zasedání výboru OV KSC v Šumperku ze dne 23. března 1957 a 3. května 1957.

74 Tamtéž, inv. č. 68, č. kart. 52, Zápis zasedání byra OV KSC v Šumperku ze dne 27. února 1957. Nebo také regionální tisk *Nová vesnice Šumperska*, roč. 7, č. 15–21 (od 13. dubna do 18. května 1957).

75 Podrobněji k zásadám provádění prověrek Klára KORENKOVÁ, *Prověrky třídní a politické spolehlivosti v letech 1957–1958 na Plzeňsku a příčiny vedoucí k jejich vyhlášení*, Plzeň 2012. (Diplomová práce, Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni, s. 56–57.

76 Tamtéž, s. 41–42.

77 SOkA Šumperk, OV KSC Šumperk, inv. č. 68, č. kart. 53, Zápis zasedání byra OV KSC v Šumperku ze dne 30. září 1957. Nebo také: Zpráva o zasedání OV KSC v Šumperku. *Nová vesnice Šumperska*, roč. 7, č. 39 (21. září 1957), s. 2. Dále článek: Šumpersko nastupuje do diskuze. K dopisu ÚV KSC, *Nová vesnice Šumperska* 7, č. 42–44, 19. října 1957, s. 1.

78 *Nová vesnice Šumperska* 7, č. 49, 23. listopadu 1957, s. 1.

že veškeré předchozí diskuze o minulosti a budoucí politice KSČ nebudou dále trpět.⁷⁹ Definitivní rozhodnutí o konání prověrky padlo na 217. schůzi politického byra ÚV KSČ dne 10. prosince 1957, kdy byly připraveny také její zásady, které byly následně rozesílány do jednotlivých krajských a okresních stranických výborů. Přípravou prověrek byly v nejnižší instanci pověřeny okresní výbory strany. V případě OV KSČ v Šumperku se s její přípravou započalo hned v lednu 1958. Pro lepší organizaci celé akce byly vytvořeny úseky: pro státní správu (ONV, MNV, školství, kultura, soud, prokuratura, zdravotnictví), hospodářskou správu (průmysl, doprava, stavebnictví, obchod, ČSSS, STS, JZD, lihovary, úřad kartografie a geodesie) a ostatní organizace (např. ČSM, Svaz československých žen, ROH, tělovýchovné jednoty aj.). Byro OV KSČ v Šumperku zřídilo celkem 28 stranických prověřkových komisí v čele s předsedou (šlo o pracovníka OV), který měl povinnost průběžně informovat byro OV KSČ o jejich průběhu.

Komise na základě kádrového materiálu přímo na závodech, v sídlech organizací nebo při vedení státních úřadů prováděly rozsáhlé prověrky. Ustanoveny byly např. v Závodě první pětiletky v Šumperku, ve všech pobočných provozovnách n. p. Moravolen, Atlas či Velamos, v úřadech ONV v Šumperku a MNV po celém okrese, dále v provozovnách oděvního, potravinářského nebo restauračního obchodu, při jednotlivých JZD, ČSSS a STS, v mlékárnách, pekárnách a jatkách, ve stavebních podnicích atd. Komise nejprve prozkoumala veškerý kádrový materiál vedoucích hospodářských a administrativních zaměstnanců. Následně byly vybrané osoby pozvány k pohovoru, o němž byl komisí pořízen zápis i s návrhem, zda má být pracovník přemístěn. Materiál byl poté postoupen byru OV KSČ v Šumperku, které rozhodlo v rámci svého zasedání o přijetí či zamítnutí návrhu předloženého komisí.⁸⁰ Docházelo k rozsáhlým přesunům funkcionářů a různých pracovníků, kdy „nevyhovující“ (jako např. bývalí ředitelé závodů před rokem 1948, četníci z dob první republiky, bývalí členové různých politických stran aj.) byli překládáni na méně exponovaná místa.

Prověrka v okrese Šumperk byla ukončena v únoru 1958 a celkem jí prošlo na 2 350 osob. Téměř čtvrtina prověřovaných byla existenčně postižena. Do konce měsíce května sice došlo na OV KSČ v Šumperku celkem 51 odvolání proti výsledkům prověrky, více jak polovině z nich však nebylo vyhověno.⁸¹ Úhrnem bylo 303 osob přesunuto do nižších funkcí, 171 osob bylo posláno do výroby, 5 osob propuštěno ze zaměstnání a 32 posláno do penze.⁸² Poslední tečku za předchozími událostmi učinil XI. sjezd KSČ, který se uskutečnil 18.–21. června 1958. Sjezd, odehrávající se v době po odhalení zločinů Stalina na XX. sjezdu KSSS a po polských událostech a maďarském povstání, ukázal, že KSČ se dokázala s těmito mezinárodními otřesy vyrovnat a že nedovolila, aby v Československu

79 J. PERNES, Československý rok 1956, s. 617.

80 SOKA Šumperk, OV KSČ Šumperk, inv. č. 68, č. kart. 53, Zápis zasedání byra OV KSČ v Šumperku ze dne 7. ledna 1958.

81 Tamtéž, inv. č. 69, č. kart. 53, Zápis zasedání byra OV KSČ v Šumperku ze dne 26. května 1958.

82 Tamtéž. Zápis zasedání byra OV KSČ v Šumperku ze dne 9. června 1958.

došlo k masivnímu narušení *statu quo*, jako v případě svých dvou sousedů. Z tohoto důvodu se XI. sjezd opět zaměřil na dovršení budování socialismu v Československu v duchu *Generální linie výstavby socialismu* přijaté roku 1949. Byl to jasný signál, prostřednictvím kterého KSČ dávala jasně najevo, že plně třímá politickou situaci v zemi ve svých rukou. Kritické hlasy komunistů z nižších stranických organizací a dělníků z továren utichly a plně se podřídili závěrům XI. sjezdu.⁸³

Závěr

V porovnání s rokem 1953, kdy v řadě československých měst došlo v souvislosti s probíhající měnovou reformou k otevřenému vystoupení obyvatel proti komunistickému režimu, nepřerostly události roku 1956 do situace, kdy by musela nejvyšší komunistická garnitura sáhnout k represím vůči obyvatelstvu. Samotná kritika Stalina a jeho metod politického řízení výrazně zaskočila nejenom komunisty v Československu. Nutno ovšem připustit, že československým komunistům výrazně napomohly události v sousedním Polsku a Maďarsku, kterých využili coby odstrašujícího příkladu. Z počátku sice byly z ulic a závodů slyšet kritické hlasy, jejich šíření bylo ihned v zárodku umlčeno. Také snahy členů ze základních stranických organizací o svolání mimořádného sjezdu KSČ, který měl určit novou generální linii výstavby socialismu a nové metody ve stranické práci oproštěné od stalinských dogmat, byly ze strany ÚV striktně odmítnuty. Vedoucí stranické špičky KSČ nehodlaly překročit vlastní stín. Řada předních funkcionářů ÚV, v mnoha případech i krajských a okresních, byla v souvislosti se svojí předchozí činností spjata s kultem osobnosti a obzvláště se stalinskými metodami v politickém řízení. V této rovině sami nemohli dovolit žádné změny, které by je mohly v konečném důsledku smést.

Jako příklad může posloužit práce OV KSČ v Šumperku, který tuto politiku lavírování mezi destalinizací a bojem proti revizionistům přijal za své. Počáteční kritika poměrů a sebekritika jednotlivých jeho členů se pod dojmem událostí v zahraničí a direktiv z ÚV proměnila v proces systematického opětovného upevňování pozic KSČ. Striktně dodržované směrnice z ÚV, bedlivé sledování nálady obyvatelstva, neustálá bdělost členů stranického aparátu či dohled nad bezpečností v okrese jsou toho důkazem. Ostatně OV KSČ v Šumperku nemohl jednat jinak. Plnil direktivy přicházející z ÚV, jehož vedení nebylo příliš ochotné připustit rozsáhlejší změny. Nastíněné problémy na příkladu Šumperska v otázce kritiky stalinismu po XX. sjezdu KSSS v roce 1956 na regionální úrovni se tak mohou stát vzorkem pro zkoumání stejného tématu v okolních okresech severní Moravy nebo části Slezska (např. Jesenicko, Zábřežsko, Krnovsko nebo Bruntálsko), které po roce 1945 prošly téměř totožným politickým a společenským vývojem.

83 Tamtéž, inv. č. 42, č. kart. 11, Zápis zasedání výboru OV KSČ v Šumperku ze dne 27. června 1958.

Criticism of the Cult of Personality after 20th Congress of the Communist Party of the Soviet Union in the Šumperk Region and its Consequences in the Period of 1956–1958
(Summary)

Compared to 1953, when in a number of Czechoslovak towns there was an open demonstration of the population against the communist regime in connection with the ongoing currency reform, the events of 1956 did not escalate into a situation where the highest communist elite would have to resort to repression against the population. The very criticism of Stalin and his methods of political management significantly surprised not only the communists in Czechoslovakia. However, it must be admitted that the Czechoslovak communists were significantly helped by the events in neighbouring Poland and Hungary, which they used as a deterrent example. From the beginning, critical voices could be heard from the streets and factories, but their spread was immediately nipped in the bud. Also, the efforts of members from the basic party organizations to convene an extraordinary congress of the Communist Party of Czechoslovakia (KSC), which was supposed to determine a new general line of building socialism and new methods in party work freed from Stalinist dogmas, were strictly rejected by the Central Committee (ÚV). The leaders of the KSC party elite did not intend to jump over their own shadow. A number of leading officials of the Central Committee, in many cases regional and district ones, were linked to the cult of personality and especially to the Stalinist methods in political management in connection with their previous activities. On this level, they themselves could not permit any changes that could ultimately sweep them away.

The work of the District Committee (OV) of the KSC in Šumperk, which adopted this policy of manoeuvring between de-Stalinization and the fight against revisionists, can serve as an example. The initial criticism of conditions and self-criticism of its individual members, under the impression of the events happening abroad and the directives from the Central Committee, turned into a process of systematic re-consolidation of the positions of the Communist Party. Strictly observed directives from the Central Committee, careful monitoring of the mood of the population, constant vigilance of members of the party apparat and supervision of security in the district are proof of this. After all, the OV KSC in Šumperk could not act otherwise. They complied with the directives coming from the ÚV, whose management was not very willing to accept more extensive changes. The issues outlined using the example of the Šumperk region in the matters of criticism of Stalinism after the 20th Congress of the Communist Party of the Soviet Union in 1956 at the regional level can thus become a model for examining the same topic in the surrounding districts of Northern Moravia or parts of Silesia (e.g. the regions of Jeseník, Zábřeh, Krnov or Bruntál), which, after 1945, underwent almost identical political and social development.

Mgr. Dimitris Atanasiadis, Ph.D.
 Státní okresní archiv Šumperk
 dimitris.atanasiadis@seznam.cz